

LA PREMSA FA REVIURE EL PASSAT D'UN POBLE I AJUDA A ESCRIURE LA CRÒNICA DE LA SEUA VIDA

Joan CANTAVELLA

Periodista

RESUM

1926: Un any en la història d'Almassora, amb pocs testimonis del que realment va succeir.

RESUMEN

1926: Un año en la historia de "Almassora" con pocos testimonios de lo que ocurrió

Si tinguérem que refer l'existència d'Almassora mitjançant el que han publicat els diaris ho tindriem ben malament. La presència del nostre poble a les planes de les publicacions de la província és certament prima, molt per baix del que succeix respecte a localitats de menys habitants i volum d'activitat. Això encara passa ara, pel que veig, però molt més en altres èpoques i és descoratjant veure les poques notícies del poble que es solen trobar: tan agradós com és!

Aquesta és una deficiència que qualsevol pot constatar, com ho he fet jo després de dècades de lector dels nostres diaris i revistes; més per fer una prova, vaig anar més lluny. Va ser qüestió de prendre un diari d'altre temps i buscar notícies o comentaris al voltant del nostre poble. Poca cosa vaig descobrir, la veritat, sobre tot si ho comparem als pobles amb més empenta com Vila-real, Borriana o la Vall d'Uixò, però també amb altres que són presents a tothora, com Morella o Vinaròs i encara de més xicotets. No s'entén.

El diari que tenia més a mà era l'**Heraldo de Castellón**¹ i vaig pensar que 1926 era un bon any, ni molt llunyà ni molt prop. Algunes persones -poques per desgràcia- deuen conservar alguna memòria d'aquell temps, en plena dictadura del general Primo de Rivera. El que es publica sobre Almassora no és massa -jo crec que molt poquet-; tan sols una noteta d'ací i una altra d'allà, però d'aquest mode vaig anar arreplegant tot el que es deia per tal de fer-me una idea del que havia passat tal any: ho resumiré tot seguit i tot junt pareixerà que és molt, però el que pense no és en el que podem llegir, sinó en tot el que ens falta: en la informació que podríem disposar si algunes de les persones amb més inquietud s'hagueren decidit a comunicar al diari tot el que de sobresurtint veien a l'entorn. Ara disposariem de tot un cabdal de referències que ens permetrien conèixer amb detall el que allí passava, dia per dia. Les notícies, una vegada impreses, queden per sempre i les hemeroteques són un ajut inestimable per fer reviure el passat i escriure la història.

NOTÍCIES INDIRECTES

De que es va encetar el mandat de l'alcalde ens assabentem perquè el nou, Vicent Martinavarro, participa al diari la presa de possessió (2 de gener)². De que va ser un any dolent per a la taronja, ho sabrem perquè el Sindicat de Sant Josep i l'Alcaldía Constitucional són dos dels firmants d'un telegrama al Ministre d'Hisenda demanant

¹ Era editat a la capital i estava dirigit per Josep Castelló i Tàrraga.

² Les dates que ací figuren corresponen a la data de l'exemplar del diari d'on ho traem.

que desaparega l'impost de transport (16 de gener). De que el bisbe de Tortosa, Mons. Bilbao, fa la visita pastoral a la població, perquè la veiem anunciada, sense que s'explique com transcorreix, mentre que es conta amb pèls i senyals quan acudeix als pobles de la rodalia (26 de gener).

Una activitat del bisbe en la seva estància al poble sí que té més ressò i és que els interessats van estar ben espavilats per donar-la a conèixer als lectors de l'**Heraldo**. El Dr. Bilbao, mentre acomplia les seues obligacions pastorals, es va fer present a la Junta General del Sindicat Agrícola de Sant Josep. Per aquell temps presidia l'entitat Vicent Martinavarro Bernat (l'alcalde, tal vegada?); era el consiliari, Mossén Pascual Cabedo; caixer, Joaquin Gallego i secretari, Fonfria. En aquell acte es va fer públic que s'havien concedit 54 préstecs amb la fi de construir vivendes per a les classes més pobres, amb un valor de 88.200 pessetes, i que la secció de parcel·lació de terres havia comprat noranta quatre fanecades amb les que havia format vint-i-vuit horts familiars per a socis obrers, que els rebrien en arrendament, i que després de dotze anys d'anar-los pagant passarien a la seua propietat: "El señor Obispo tributó un entusiasta aplauso a esta Entidad y en su notable discurso resumen tuvo frases de aliento y aprobación por la labor realizada", diu la nota, probablement remitida pel mateix Sindicat (15 de febrer).

Les notícies més cridaneres són les que fan referència al capítol dels sucesos. Molt de rebombori s'arma -si ens fixem en l'espai i les notes contradictòries que es publiquen- quant troben mort dins del seu cotxe a Francesc Agud (sic) Bernad, l'amo de la fàbrica de licors "El Mijares" (estava situada a la partida del Secanet, al terme de Borriana). Tenia 46 anys i estava casat amb Consolació Monferrer i tenia dos filles, Consolació i Isabel. Al mort el van portar a Borriana, a casa de mossén Joan Batiste Figuerola, perquè les famílies eren amigues, i després l'enterraren allí mateix: "Para asistir a este acto vinieron de Almazora, pueblo natal del finado, sobre 250 personas de uno y otro sexo, resultando muy solemne y concurrido el entierro, que fue de primera clase. El féretro y las cuatro cintas que pendían del mismo eran conducidos y recogidas por ocho señores almazorenses" (27 de gener). Sembla que la mort fóu natural, per mes que va intervenir el jutjat per a averiguar-ho i li feren l'autòpsia, "quedando por tanto completamente desmentidos los supuestos temores de que si habría sido víctima de algún crimen".

EL QUE COMENTAVA LA GENT

Les altres notícies no tenen tampoc molt de pes:

* Uns veïns (Dolores Clausell Esteve i Batiste Claramonte Uxó) van denunciar que als seus corrals respectius els havien desaparegut unes aus, sense que sapieren qui li les hi havia furtat (9 de febrer).

* A les tres i mitja de la vesprada es va declarar un incendi a la casa de José Amiguet Bernad, al carrer Sant Jaume número 81. Allí treballaven uns operaris que degueren fer foc per a calentar-se i se'ls van deixar encés. Apagar-lo va costar més de dos hores, però no va haver que doldre's de desgràcies personals, encara que les pèrdues van ser molt importants, estimades al voltant d'unes tres mil pessetes (9 d'abril).

* Dos dones (Dolores Ventura Damià i Pasquala Falomir Ventura) es devien posar a renyir en mig del carrer, perquè van ser denunciades davant del jutjat (21 de maig).

* La Guardia Civil va portar a la pressó dos malejants, que es feen passar per estudiants de la Universitat de Santiago de Compostela i que enredaven a la gent o timaven a les institucions, fugint sense pagar de fondes i hotels; al nostre poble fan finalitzar les seues malifetes. (9 de juliol).

* Davant del alcalde va ser denunciat el veí Vicent Llorens Vidal perquè va formar un greu escàndol, estant begut, a la venta de Sant Antoni. També van ser denunciades les veïnes Dolores Puch Soler i Rosario Forcada Rosell perquè devien estar montant-ne una de grossa al carrer (21 de juliol).

* La jove Maria Adsuara va morir cremada a conseqüència d'haver-se inflammat una botella d'alcohol que portava a la mà i fins i tot el metge Garí, que la va assistir, va resultar amb cremades: "Por su juventud, por sus condiciones de carácter y además porque el accidente que le ha costado la vida ha sido en ocasión de apresurarse a asistir a su padre, enfermo desde hace algunos días, la desgracia ha producido gran sentimiento" (15 de setembre).

* A les festes del Roser d'aquell any el bou va agarrar a un veí de Vila-Real, Manuel Cabedo García. Va ser portat a l'hospital del poble, a on el va atendre el metge Ricardo Agut Arenós d'una ferida al pit. A continuació el traslladaren a l'hospital de Castelló (6 d'octubre).

* Va ser atropellat el veí Josep Rochera Carda, de 48 anys, fent-li ferides al cap i a la cama dreta. Sembla que anava begut. No se sap qui li ho va fer, "pero ayer se presentó

al cuartel de la Guardia Civil de la capital José Burdeus Rosell, de Almazora, el que manifestó que sobre las veintiuna horas del 17 de los corrientes, sin darse cuenta, el auto que conducía dio un golpe con el guardabarro de la rueda trasera al vecino mencionado, ignorando que estaba herido" (19 d'octubre).

* Valentí Gallar Adsuara, un home major (en aquell temps tindre 63 anys no era qualsevol cosa) va voler matar-se. Sense tindre en comptar que la manera més freqüent al nostre poble ha sigut penjar-se o llançar-se a la via del tren, va triar el tirar-se al carrer per una finestra. No va calcular amb suficient cura l'alçada des d'on es volia llançar -uns cinc metres- i de la seua temptativa va eixir amb ferides lleus. (10 de novembre).

* La casa del Sindicat Agrícola de Sant Josep va ser assaltada, però el conserge va sorprendre als tres lladres i estos van fugir ben apresats, deixant-se ferramentes que portaven per a la feina, tant dins de l'edifici com als voltants: "Sabemos que en Castellón se ha practicado hoy una diligencia relacionada con dicho suceso" (25 de novembre).

* Al llarg de l'any es va donant notícia de multes i infraccions. Per exemple, els veïns Manuel Arenós Juan, Vicent Mundina Traver i Joan Tomás Franquell van ser denunciats per la Guardia Civil al delegat d'Hisenda "por carecer de patente para el transporte" (2 de gener); Batiste Beltrán Garí, per no complir el reglament de carreteres (14 de gener).

ACTUALITAT CULTURAL, RELIGIOSA, ESPORTIVA

A l'àmbit de la cultura hi que prendre nota de la inauguració d'una biblioteca popular municipal, "para la cual el Ayuntamiento ha adquirido varias obras", acte del que ens assabentem perquè el alcalde ho comunica al Governador de la provincia mitjançant un telegrama. No hi ha dubte de que es tracta d'una consigna de la política de la dictadura, encara que benvingudes siguen mesures com esta (9 d'octubre). La banda de música "La Esmeralda", amb 39 músics i amb la direcció del mestre Federico Agut, participa al concurs provincial de bandes que se celebra a Castelló. A la mateixa segona secció, a on és la nostra, están inscrites les de la Vilavella, Nules i dos de la Vall d'Uixò. Va interpretar la simfonia "Raymond" de Thomas, rebent un modest accésit (1 de juliol). Dos mestres que fan escola al poble veuen augmentats el seus sous: quatre mil pessetes anuals cobraran des d'ara don Joaquín Pastor i don Benigno Rebullida (15 de gener).

Com informacions religioses, a banda de la visita pastoral del bisbe de Tortosa, només figuren el ordenament de mossén Eliseo Gómez Andrés com a prevere (31 de maig) i el que vestira l'hàbit de clarissa "la virtuosa joven" Carmen Carda Zaporta, germana de dos capellans: "la ceremonia ha sido muy solemne y se ha visto muy concurrida" (13 d'abril).

El joc de pilota valenciana devia ser molt popular a l'època, arran de les vegades que al diari hi ha notícies relacionades amb el nostre esport. Puret i Pitillo són dos jugadors d'Almassora que van guanyar a Reyet i Emiliet de Castelló (19 de gener), però van perdre davant de Panaderet i Diari de Vila-Real (23 de març), resultat que es va repetir més avant (el 30). Puret d'Almassora amb Panaderet i Diari van jugar al nostre poble contra Emiliet i Esconalet de València, però van perdre altra vegada. De l'actuació de Puret es diu que "aunque no le acompañó la suerte, tuvo muchos lunares y no nos explicamos dada la seguridad innata en él que le ha dado la fama de que hoy goza" (21 de juliol). També s'anuncia repetidament el tir de colomí (pichóns) a "La Cosa".

Altres fets que mereixen ser recollits pel diari són la dimisió del secretari del Ajuntament, Miquel Company (3 de febrer); la mort a la Beneficència del veí Antoni Benlliure Beltrán (30 de gener); la compra d'un motor diesel i una "bomba vertical de eje exterior", que funciona dins l'aigua i munta tres mil litres per minut a 68 metres d'altura, per part de la societat de recs Sant Agustí (3 de maig); l'edicte del president del Sindicat de Policia Rural, Josep Usó Mingol, per a construir la casa social, amb un presupost d'eixida de 29.248 pessetes a la baixa (18 de juny); l'autorització per a celebrar la junta general de la "Sociedad de Peones Albañiles La Almazoreense" (21 d'octubre). El 13 de juliol el diari es demana el que devia constituir un desig de molts: "¿Cuándo terminará la carretera de Almazora al Grao de Castellón?" Davant d'esta preocupació manifestada pel diari, dos dies després el tema va ser portat a la Comisió permanent de l'Ajuntament de Castelló, però no es fa sentir la preocupació que el tema devia despertar també al nostre poble.

Açò es tot el que l'**Heraldo de Castellón** informa sobre Almassora al llarg del any 1926. Veure tanta notícia junta podria fer pensar a alguns que l'actualitat del poble no està mal arreplegada al diari. Pensem, però, que es tracta d'una presència molt escassa, que és ben poc el que ens ha quedat d'un temps i d'una gent que forçosament tenien que donar per a més. No creiem que als diaris **La Provincia Nueva** i al **Diario de Castellón**, que també es publicaven per aquell dates, es pugua trobar una informació més completa i satisfactòria. Però este és un mal general pel que toca al poble. Es

curiós i significatiu que a una publicació on s'arreglen estudis històrics i socials del més alt nivell, i que pren com a punt de referència la província, com és el **Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura**, en setanta i un any de vida, només hi ha tres o quatre textos que es refereixen al nostre poble (el més notable, la reproducció de la carta-pobla per part del carmelita Ramón de María als anys trenta i poc més)³. És clar que d'això ningú té la culpa més que nosaltres.

IMATGE D'UN POBLE

Què es dedueix de totes les notícies que hem resumit abans? La imatge que es transmet és el que sempre hem pensat d'Almassora: un poble laboriós, abocat a les feines de cada dia, sobre tot del camp; sense grans aspiracions ni tampoc fanfarroneries, que no ha pogut donar massa eixides per a la gent de carrera, que majoritàriament va haver d'emigrar⁴; de no difícil convivència, encara que el fet de que no es posen de manifest enfrontaments ni conflictes pot respondre a un desig de que no afloren públicament (tampoc el diari ho reflexaria, havent-hi censura en aquell temps). Cal fixar-se en les notícies de sucesos que hem resumit: quatre rinyes i quatre accidents... Ben poca cosa per a un poble gran com ja ho era el nostre; ni en este terreny passaven grans coses (i per fortune tampoc passen ara).

Però allò que ens interessa no és tant el que es publica al diari com el que s'amaga. De vegades, inconscientment deixem fora de joc els problemes i tot allò que ens pot produir disgust, perquè hi ha l'idea de que fora del poble tan sols ha d'arribar allò que és bonic, però no els assumptes conflictius. Per exemple, com és que no hi ha cap referència relacionada amb la temporada de la taronja? Sense dubte ens trobem davant d'un tema que interessava a tothom, a homes i dones, als amos i als criats. Quin era el grau d'atur a cadascuna de les èpoques de l'any i a cadascun dels sectors productius? Quin era el grau d'ocupació de grans i xicotets, d'homes i dones? Quina repercussió estava tenint entre nosaltres la dictadura primorriverista? Quines forces polítiques s'oposen a ella i quins eren els més entusiastes seguidors? Arribava ací la febre de les obres públiques com arreu d'Espanya?⁵ Quin paper jugava l'Església a la vida quotidiana dels almassorins, coneixen la influència que sempre ha tingut entre

³ Vegeu el llibre de Vicent Falomir del Campo: *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura. Index general (1920-1991)*. València, Generalitat Valenciana, 1992.

⁴ Apart d'alguna onada d'emigració a França i la temporal que cada setembre anava a la vendimia (a més de la política, de 1938, clar està), la gent està ben arrelada a la nostra terra. No passa el mateix respecte a molts professionals amb estudis superiors que són els que més te trobes per tot arreu: empreses importants i universitats, sobre tot.

⁵ La carretera d'Almassora al Grau és una demostració de l'empenta en este terreny, però més coses es van fer per este temps.

nosaltres?⁶

He dit que "la premsa fa reviure el passat d'un poble". Estic ben segur d'això, però ho he pensat en un doble sentit. Per una banda, al llegir un diari antic i trobar-nos notícies del passat podem reconstruir el que ha sigut una societat d'altre temps, però ho dic també perquè les informacions d'una comunitat quant hom les veu damunt estes planes estimulen al mateix temps la seua vida. Hi ha moltes activitats que es fan per a veure-les reflectides als diaris i, que quant no hi ha aquest reflex, senzillament es deixen de fer. Sembla mentida però es així (a la contra ho podem comprovar amb els actes terroristes o revolucionaris). La notícia crea opinió i un estat d'opinió provoca notícies, i això és convenient no oblidar-ho perquè pot ajudar a portar amunt un poble.

Una última consideració. Les notícies certes que disposem sobre Almassora no ens sobren precisament. No estaria gens malament emprendre un buidat de diaris i revistes dels segles XIX i XX, que permeterenn tindre una espècie de banc de dades a disposició dels investigadors, fonament per a treballs de major alçada. Es una feina costosa i de poca lluentor, però que s'haurà de portar a terme alguna vegada. Qui comença?

⁶ La resposta a algunes d'estes preguntes es podria trobar en anuaris i estadístiques sectorials, però és clar que si vingueren als diaris d'aquell any tindriem una aproximació omnicomprendiva a la realitat almassorina. Per altra banda s'ha de pensar que no sempre es possible tindre eixes dades a la mà, perquè a Espanya els papers volen i desapareixen. Tampoc veiem en esta recerca articles ni comentaris de cap classe, útils perquè permeteixen deduir, entre retxes, preocupacions i tendències que afecten a una comunitat.